KIPÇAK-MOĞOL ETNİK BAĞLANTISI HAKKINDA[1]

Nasiba Mirzayeva[2]
УДК 930.85.
KBT 63.3 (0)5

Anahtar kelimeler:

Deşt-i Kıpçak
Göç
Kıpçaklar
Moğollar
Türkleşme
Etnik bağlılık

ÖZET

Tarihin farklı aşamalarında, uluslar diğer komşu halklarla etkileşim halinde olmuşlar. Halklar arasındaki etnik bağlılık bu etkileşim haliyle izah edilmiştir. Araştırma konumuzun problem merkezi sayılan Kıpçakların da bu tür etnik bağlılıkları yeteri kadar mevcuttur. Göç bir halkın yerdeyişimi ile yeni ortama adapte olması anlamına gelir ve sosyal bir süreçtir. Deşt-i Kıpçak`ta hakim mevkiye sahip Kıpçaklar XIII. yüzyılda tarihi bir tehditle karşı karşıya kalmışlardı. Tarihyazımında Moğol istilasının Kıpçak ulusu ile etnik bağlılığının mevcut olabileceğine dair tahminler ortaya çıkmıştır. Çalışmamızın temel amacı mevcut fikirlerin karşılaştırılmasıdır. Betimsel yöntemle yapılan araştırmada tarihi kaynaklara dayanılarak mevcut tartışmalara karşıt argümanlar getirilmiştir.

---

[1]. Bu makale Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı`nda 2020 tarihinde tarafımızdan yazılmış olan "XI-XIV Yüzyıllarda Gürcistan`da Kıpçaklar" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

[2]. Bakü Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Genel Dilbilim bölümü öğretim görevlisi
nasiba.mirza.77@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-0326-4285

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 10.12.2020
Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 25.01.2021
Çapa qəbul edilmişdir: 10.03.2021

ISSN: 2710-9960 (Print)
ISSN: 2710-8432 (Online)

JOURNAL OF "HISTORY OF SCIENCE"
Cild 2, Say 1, Sıra 3, 2021, 9-18

ABOUT THE KIPCHAK-MONGOL ETHNIC CONNECTION

Nasiba Mirzayeva[3]
UDC 930.85.
KBT 63.3 (0)5

Keywords:

Desht-i Qipchaq
Migration
Kipchaks
Mongols
Turkification
Ethnic Connection

ABSTRACT

At different stages of history, peoples interacted with other neighboring peoples. The ethnic connection between peoples was explained with this interaction. The Kipchaks, who are the center of the problem of our research, had enough of such ethnic ties. Migration is not only a change in place of residence, but also the adaptation of peoples to a new environment, and it is a social process. The Kipchaks, who occupy a dominant position in Desht-i-Kipchak, faced a historical threat in the 13th century. The Mongol invasion led historians to suggest that the Kipchaks might have had ethnic ties with this nation. The main goal of our study is to compare existing ideas about ethnic ties. Historical generalization research argues otherwise.

3. Baku State University, lecturer of The Departament Of General Lınguistics
nasiba.mirza.77@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-0326-4285

Received: 10.12.2020
Accepted: 10.03.2021

QIPÇAQ-MONQOL ETNİK BAĞLILIĞI HAQQINDA

Nəsibə Mirzəyeva[4]

УДК 930.85.
KBT 63.3 (0)5

Açar sözlər:

Dəşt-i-Qıpçaq
Köç
Qıpçaqlar
Monqollar
Türkləşmə
Etnik bağlılıq

ANNOTASİYA

Tarixin müxtəlif mərhələlərində xalqlar özlərinə qonşu olan digər millətlərlə qarşılıqlı təsirdə olublar. Xalqlar arasındakı etnik bağlılıq həmin qarşılıqlı təsirlə izah edilib. Tədqiqat mövzumuzun problem mərkəzi olan qıpçaqların da bu cür etnik bağlılıqları yetəri qədərdir. Köç bir xalqın yerdəyişmə etməsi ilə bərabər yeni mühitə uyğunlaşması deməkdir və sosial bir prosesdir. Dəşt-i-Qıpçaqda hakim mövqeyə sahib qıpçaqlar XIII əsrdə tarixi bir təhlükə ilə üz-üzə qalmışlar. Monqol istilası tarixşünaslıqda qıpçaqların bu millətlə etnik bağlılığının ola biləcəyi haqqında mülahizələri ortaya çıxarmışdır. Tədqiqatımızın əsas məqsədi mövcud fikirlərin müqayisəsinin aparılmasıdır. Ümumiləşdirmə metodu ilə aparılan araşdırmada tarixi mənbələrə əsaslanaraq mövcud mülahizələrə əks arqumentlər gətirilmişdir.

4. Bakı Dövlət Universiteti, Filologiya Fakültəsi, Ümumi Dilçilik Kafedrasının müəllimi
nasiba.mirza.77@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-0326-4285

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 10.12.2020
Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 25.01.2021
Çapa qəbul edilmişdir: 10.03.2021

О ЭТНИЧЕСКОЙ СВЯЗИ МЕЖДУ КИПЧАКОВ И МОНГОЛОВ

Насиба Мирзаева[5]
УДК 930.85.
КВТ 63.3 (0)5

Ключевые слова:

Дешт-и-кипчак
Миграция
Кипчаки
Монголы
Тюркизация
Этнические связи

АННОТАЦИЯ

На разных этапах истории народы взаимодействовали с другими соседними народами. Этническая связь между народами объяснялась с этим взаимодействием. Кипчаки, которые являются центром проблемы нашего исследования имели достаточно таких этнических связей. Миграция не только изменение место проживания, а также адаптация народов к новой среде и это социальный процесс. Кипчаки, занимающие доминирующее положение в Дешт-и-Кипчаке, столкнулись с исторической угрозой в XIII веке. Монгольское нашествие заставило историков предположить, что кипчаки могли иметь этнические связи с этой нацией. Основная цель нашего исследования - сравнить существующие идеи по поводу этнических связей. В исследовании, проведенном методом обобщения на основе исторических источников, приводятся аргументы об обратном.

[5]. Бакинский Государственный Университет, Факультет Филологии, преподаватель Кафедры Общего Языкознания
nasiba.mirza.77@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-0326-4285

GİRİŞ

Türkler binlerce yıllık tarihi boyunca anayurtlarından başka yerlere sürekli göç etmişlerdir. Bu bakımdan birçok devletin tarih sahnesine bakarken Türklerin izlerini görebiliriz. Türkleri diğer halklardan farklı kılan esas unsur da Türk tarihinin belirli bir zaman kesiminde değerlendirilmesinin kolay olmamasıdır. Bundan başka Türkler belli bir coğrafi konumda uzun süre bulunmadıkları ve sürekli yer değiştirdikleri için tarihi süreç içerisinde bazen bir bölgede siyasi olarak nüfuzunu kaybederken, diğer taraftan mevcut siyasi durumda önemli konuma sahip olabilecek duruma gelmişlerdir. Türkleri farklı eden diğer bir mesele devlet kuramayıp, başka halkların içinde zamanla assimile olsalar bile mutlak şekilde eridikleri halkın tarihi hafızasında ve maddi medeniyet nümunelerinde kendi izlerini bırakabilmeleridir.

Bozkır kültüründe göçün öneminin araştırılması uzun zaman yapılan ve zorluklarla karşılaşan meselelerden olmuştur. Bunun asıl nedeni göç hadisesinin başka kültürlürden farklı olarak daha dinamik gelişen bir kültürü ortaya çıkarmasındadır. Bu yüzden günümüzde göç, onun kültüre olan etkisi, göçün bir fenomen olarak halkların hayatına tesiri oryantoloji alanının "nomadoloji" bilim dalında öğrenilmektedir. Bilimsel metodolojik araştırmalarla özellikle, göçün bozkır kültürüne olan etkisine dikkat çekilmektedir. Dünya tarihi sürecinde ve çağdaş günümüzün portresinin ortaya çıkmasında bu göçlerin önemi özellikle vurgulanmalıdır. İngiliz tarihçisi A.Toynbi tarihe malum olan kültürlerin bu gün eriştikleri mevkiyi göstererek göçebe kültürünün önemini açıklamaya çalışmıştır. Onun düşüncesine göre, hayvancılıkla uğraşan göçerevli halklarda kültür seviyesi yerleşik hayattaki halklara göre daha üst seviyede olmuştur. Bu uğraş insan aklının ondan bir seviye aşağı canlı üzerinde olan etkisini ortaya çıkarmıştır (Тойнби, 2010: 192).

Göçe maruz kalan birçok halklar gibi Kıpçakların da sürekli yerdeğişimi tarihyazımında onların diğer halklarla etnik bağlantısında tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalardan biri de konumuzda yeralan Moğollarla olan etnik bağlantı problemine dayanmaktadır.

Kıpçaklarda Göç Kültürü

Tarih sahnesine Kıpçak ismi ilk defa Tobol-İşim Nehirleri çevresinde çıkmıştır. Altay dağlarından Doğu Avrupa`ya kadar geniş bir coğrafyada yaşamış olan Kıpçaklar orta asr tarihçi ve yazarları tarafından farklı isimlerle adlandırılmışlar. Bu kadar geniş bir coğrafyada yaşamalarından dolayı farklı kültür ve medeniyetlerle komşu olmuşlardır. Araştırmamızın temeli olan Kıpçaklar da aynı şekilde yukarıda bahsettiğimiz gibi tarihi süreçten geçmişlerdir. Göç insanlık tarihinin başladığı andan itibaren siyasal, toplumsal ya da ekonomik nedenlerle bireylerin veya toplumların yerleşim alanlarından ayrılmasına denilmektedir. Bütün canlılar gibi insan da bulunduğu mekanla gözle görülmez bir bağ kurar. Aslında bu bağ yalnız bir insanın değil, bir halkın, topluma mahsus her şeyini değerli kılan unsura çevriliyor. Göç ise bahsedilen bu bağa zarar veren meselelerdendir (Ekici ve Tucel, 2015: 9). Kıpçakların tarihini "Moğollardan önce" ve "Moğollardan sonra" olmak şartıyla iki döneme ayırırsak, Moğol istilasından önce Avrasya`nın batısındaki bozkırlarda bir göç dalgası izlenmektedir. Kıpçakların göçü tarihi süreç içerisinde çok karışık kültürün, sosyal-ekonomik ve siyasi durumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kıpçakların tesirinde bulunan ilk bölgenin Altay dağları ve civarı olduğu bilinmektedir. Yapılan arkeoloji kazılar Altay kültürünün diğer aşamalarıyla Kıpçak tesirinde bulunan dönemi tamamen

farklı olduğunu göstermektedir. Demek ki, adı geçen bölgede kendine has göç kültürüne rastlanılmıştır. Anayurtlarından göç etmeden önce Kıpçakların komşu boylarla münasebetleri daha geniş araştırma talep eden konulardandır. Tarihi bakımdan erişebilinen kaynaklar esasında bu ilişkilere değinilmesi ve bu topraklardan onların göçmesine sebebiyet veren nedenlerin açıklanması oldukca önemlidir. Özellikle Türkistan`da oldukları zaman çerçevesinde Kıpçakların etnogenez problemi karşımıza çıkmaktadır. Bu problemle ilgili günümüze kadar çok sayıda araştırmaların yapılmasına rağmen, genel tabloyu göz önünde canlandırmak zordur. Kıpçakların devlet teşkilatı meselesi de araştırılarak kaynaklarda verilen bilgiler esasında ortaya konulacak temalardandır. Peçenek, Oğuz (Uz) ve Kıpçakların IX.-XI. yüzyıllar arasındaki Orta Asya`dan Avrupa`ya doğru faaliyetleri göç dalgasının üç farklı aşamasını oluşturmaktadır. Bunlardan Kıpçaklar (Kuman) en kalabalık boy olarak bu dalganın sonuncu ve en güçlüsü olarak nitelendirilmektedir. Onlar beş farklı bölgeye akın ederek bu arazilerin tarihi gidişatında önemli tesirlerde bulunmuşlar (Öztürk, 2006: 7).

Deşt-i Kıpçak ve Moğollar

G.Vernadsky`ye göre, Moğol İmparatorluğu iki farklı bölümden oluşmaktadır, birincisi, Moğolistan, Cungarya, Yedisu, Doğu Türkistan, Kazakistan, Maveraünnehr ve Deşt-i Kıpçak`ı çevreleyen, "Moğol-Türk nüvesi" adlandırdığı bölüm, diğeri ise Moğollara tabi olan devletlerden oluşmaktaydı (Vernadsky, 2007: 165).

Mustafa Kafalı Deşt-i Kıpçak tarihini Moğolların gelmesinden önceki ve Moğollardan sonraki devir olmakla iki kısma ayırmıştır (Kafalı, 1971: 181). Cuci`ye emanet edilen Deşt-i Kıpçak`ın hudutları Harezm`den Derbent`e, oradan Bulgar Hanlığına kadar uzanarak geniş coğrafyayı kapsamıştır.

Moğol devleti 1230`larda Deşt-i Kıpçak`ta kurulmuştur. Cengiz Han topraklarını dört oğlu: Cuci, Çağatay, Ögedey ve Tuluy arasında bölmüştür. Cuci Moğolistan`ın batısında bulunan ve bu toprakların çekirdeği sayılan Deşt-i Kıpçak`ı almıştır (Yakubovskiy, 1955: 41). Cengiz Han tarafından 1218 Otrar faciasından sonra Harezmşah Muhammed`i takip için gönderilen Cebe ve Subetay`ın 20 binlik ordusu birçok şehirde yağma yaparak Kuzey Kafkasya`ya çıkmıştı. Lakin kaynaklardan alınan bilgiler bu yürüyüşün yalnızca Harezmşahı izlemek maksadı taşımadığını göstermektedir (Kamalov, 2003: 15). Kendi sınırlarını bütün Deşt-i Kıpçak dahil olmakla Derbent geçidine kadar uzatmayı düşünen Moğollar, Harezm sınırlarından İran`a, oradan da Azerbaycan`a girmişlerdi (Kamalov, 2003: 16). 1222 yılında Kuzey Kafkasya`da Lezgileri [6] mağlup etmiştiler. Bunu gören Alanlar, Gürcistan`da yaşayan Kıpçaklarla müttefik olup Moğollara karşı savaştılar. Moğollar bu birliğe karşı galibiyet kazanamayacaklarını anlayınca hileye baş vurarak, onlara hediyeler karşılığında Alanlardan ayrılmayı teklif etmişlerdi. Moğolların "saldırmayacakları" hakkında verdiği sözü tutacaklarını sanan Kıpçaklar, bu müttefikliğe son vermişlerdir. Neticede Moğollar hem, Alanları darmadağın etmiş, hem de Kıpçaklara verdikleri hediyeleri onları mağlup ederek ellerinden almışlardır. Mağlup olan Kıpçaklar, Avrupa`nın güney-doğusuna – İdil (Volga) ile Özi (Dinyeper) Nehirleri arasında yaşayan Kıpçakların yanına geçmişlerdi. Deşt-i Kıpçak`ın güneyine doğru Moğolların hareket

[6] . Kafkasya`nın en eski halkı olup günümüzde Dağıstan`ın güney-doğusunda ve Azerbaycan`ın kuzey-doğusunda yaşamaktalar. Bkz: Davut Dursun, "Lezgiler", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 27, Ankara 2003, s. 169-170.

ettiklerini gören Kıpçaklar en güçlü beyleri olan Konçak oğlu Yuri (Yuri Konçakoviç) ve onun yanında olan Köten ve Kobyak oğlu Daniil`den (Daniil Kobyakoviç) de yardım istemişlerdir. Savaşta Konçak oğlu Yuri ve Kobyak oğlu Daniil öldürülmüştü. Kıpçakların büyük bir kısmı yağmalanıp katledilmişti. Moğollar bundan sonra 1222-1223 yılının kışını Deşt-i Kıpçak`ta geçirdiler. Sefere devam eden Moğollar, geri kalan Kıpçakları bölgeden çıkarmaya başlamışlardır. Suğdak şehrinin yağmalanmasından sonra Kıpçaklar Özi (Dinyeper) ve Tın (Don) nehirleri boyunca iki istikamette yayılmışlardı (Kamalov, 2003: 56). Burada Özi (Dinyeper)`e doğru ilerleyen kısım Kıpçak Hanı Köten`e bağlı olanlar, Tın (Don) istikametinde hareket edenlerse Yuri ve Daniil`in idaresindeki Kıpçaklardı. Köten`in Özi (Dinyeper)`e yönelmesinin sebebini onun Rus knezleriyle ittifak yaparak Moğollara karşı mücadele etmeyi düşünmesiydi. Bu meselede onun temel dayanağı Rus knezi Mstislav Mstislaviç`in onun damadı olmasıydı (Özcan, 2017: 33). Rus knezleri Kıpçakların onlardan yardım istemesi meselesini danışmak için Kiev`de bir toplantı teşkil etmişlerdi. Burada esas sorun Rusların Moğolları tanımamasındaydı. İkinci mesele ise eğer Ruslar Kıpçaklara şimdi yardım göstermeseler, onlar sonradan Moğollarla birleşip Rus topraklarını eskisinden daha çok tahrip edebilirlerdi (Kurat, 1972: 93). Bu bakımdan Kıpçaklara yardım edilmesi kararı alınmıştır. Hatta kaynaklarda Kıpçak başbuğu Bastı`nın sevincinden Hıristiyanlığı kabul etmesi hakkında bilgi verilmektedir (Kurat, 1972: 93). Kıpçaklarla Rusların işbirliğinden haberdar olan Moğollar, Ruslara elçi gönderip Kıpçaklardan ayrılmalarını talep etseler de, Ruslar Moğolları tanımadıklarından Moğol elçilerini öldürüp, Kıpçaklarla beraber 80 bin kişilik ordu toplayarak savaşa hazırlanmışlardır. Aslında Kıpçaklar Moğollar gibi atlı ve göçerevli olduklarından, üstelik Moğollar gibi aynı savaş tekniklerini kullandıklarından rahatlıkla galip gelebilirlerdi ve bu anlamda güçlerinin eşit olduğu söylenilebilirdi (Roux, 2001: 207). Lakin ne Rus knezleri, ne de Kıpçak başbuğları arasında birliğin olmaması Kalka savaşında mağlubiyetin esas unsuru olarak görülmektedir. Savaş esnasında Çernigov ve Kiev knezlerinden yardım isteyen knez Mstislav birincilerin eski anlaşmazlıklar yüzünden yardımını alamamıştır. Tarafların mağlup olmasının diğer bir sebebi de ister Rusların, isterse de Kıpçakların istihbarat kuvvetlerinin olmamasıydı. Defalarca Moğolların geri çekildiğini düşünen taraflar ani saldırılar sonucunda kuvvetlerinin çoğu kısmını kaybetmişlerdi (Çelik, 2012: 216).

Kıpçak-Moğol etnik bağlantısı

Yakubovski`ye göre, Kalka savaşı neticesinde Moğollar Avrupa`nın güneydoğusuna ilerleyememekle beraber bu arazilerde yapılan geniş ticari ilişkilere darbe vurmuşlardı (Yakubovskiy, 1955: 36). Moğollar zamanında "Deşt-i Kıpçak" adı muhafaza edilmekle bir medeniyet örneği olarak Çin`den Endülüs`e kadar yayılabilmiştir. Batu Han zamanında bu bozkırlarla çok sayıda Moğolların gelmesine rağmen, bu araziler Moğollaşmamış aksine Kıpçak bozkırları olarak kalmaya devam etmişti. Moğolların işgaliyle Kıpçaklar onlara tabi olsalar da, zamanla Moğolların Kıpçaklarla karışması sonucu akrabalık bağları neticesinde Türkleşmişlerdir. Aslında bununla da Moğolların sayısının Kıpçaklara kıyasla, o kadar da çok olmadığı meselesi de ortaya çıkmaktadır. Artık XIV. asırda kaynakların verdiği bilgiler esasında Moğolca yerine Kıpçakçanın (Türkçenin) hakim olduğunu öğrenmekteyiz (Yakubovskiy, 1955: 48, 49). Plano Carpini`nin bozkırlardaki zenginliği anlatırken "*burada olan kadar hayvanın dünyanın hiç bir yerinde görmediğini*" (Путешествие..., 1957: 28) söylemesi fikrine atfen A.Yakubovski, burada Moğolların da,

Kıpçakların da kastedilebileceğini vurgulamıştır (Yakubovski, 1955: 77). Verilen bilgilerden Moğolların Kıpçaklar arasında eridiğini görmekteyiz. Bu durum Kıpçakların sahip olduğu kültürün Moğollardan daha üstün olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Alman oryantalisti J.Marguart 1914`de yazdığı "*Kıpçak Halkı Hakkında*" adlı kitabında, Kıpçakların Moğolların bir kolu olduğunu ve zamanla Türkleştiğini söylemektedir. Ona göre, bu süreç üç aşamadan geçmiştir. İlk aşamada Kimekleri Kıpçakların ecdadı gibi göstererek, onların Yukarı İrtiş`dan geldiğini ve VII. yüzyılda Tatarlar (Moğollar) tarafından fethedildiğini göstermiştir. II. aşamada Kimek adı artık X. yüzyılda tamamen yok olmuştur. III. aşamada, yani artık 1120 yılında Yuan-Şi`de adı geçen Tutuk`un (Kıpçak kökenli ordu generali) doğum tarihinden yola çıkarak Ural dağlarına gelmelerini Kıpçakların aşılanma devri olarak göstermiştir (Ахинжанов, 1955: 95-97). Bunun yanısıra Marguart Kıpçakların tarih sahnesine Gürcistan seferiyle çıktığı fikrini savunmaktaydı. J.Marguart`ın Kıpçaklarla ilgili hipotezi V.V.Barthold tarafından "Kıpçaklar Hakkında Yeni Çalışma" adlı makalesinde eleştirilmiştir (Бартольд, 1968: 392-408). Yukarıda gösterilmiş olan Marguart`ın iki aşaması sert tepki alsa da, ilk aşamaya yeterli deliller sunulmamıştır. Bunun asıl sebebi yazarın Gerdizi`nin Kimeklerin ecdadının Tatar kabilesinden gelmesi hakkında olan fikirlerine dayanmasıdır (Бартольд, 1968: 392-408).

Başka bir açıdan bakılacak olursa, eğer Kıpçaklar gerçekten Moğollar içerisinde eriyip yok olmuş olsalardı o zaman XIV. yüzyılın sonlarında (1391) Timur`un Toktamış`a karşı hazırlandığı seferde Toktamış ordusunda Kıpçaklardan bahsedilmezdi (Тизенгаузен, 1941: 156). Ayrıca Timur ordusunda da Osman Bahadır rehberliğinde Kıpçak ordusunun mevcutluğu hakkında da bilgi verilmektedir. Bahsedilen devirde A.Yakubovski Deşt-i Kıpçak`a yerleşen başka Moğol kabilelerinden de bahsetmiştir ki, bunlar: Konguratlar ve Mangıtlardır (Yakubovski, 1955: 190). Mevcut şartlar altında bu iki kabile birliklerini her ne kadar muhafaza edebilseler de kendi dillerini unutmuş ve Türkleşmişlerdi. Mangıtların XV. yüzyılda Nogay adını aldığını da görmekteyiz. İdil (Volga) Nehri`nin doğusuna kadar ilerleyen Nogaylar zamanla kimliklerini unutarak kendilerini Türk saymışlardır. Nogaylar, Nogay bozkırında-Dağıstan`ın Karanogay ilinde ve Stavropol diyarının Açikulak ilinde yayılmışlar (Народы Кавказа, 1960: 391). Onların bir kısmı Karaçay-Çerkes Muhtar Vilayeti`nin Erken Yurt, Erken Halk, Adil Halk, İkon Halk, Kızıl Yurt, Kuban Halk ve Kızıl Togay köylerinde yaşamaktalar. Astrahan Nogayları olarak bilinen diğer hisse ise tamamen yerli halkla karışmıştır. Nogay dili Türk dilinin Kuzey Batı grubunun, Kıpçak-Nogay altgrubuna dahil edilmektedir. Bu dil Karanogay, Açikulnogay ve Karaçay-Çerkes gibi 3 dialektten ibarettir. Yukarıda da gösterdiğimiz gibi Nogaylar Moğol menşeili olsalar da, Kıpçaklarla karışarak onların dilini kabul etmişlerdir (Народы Кавказа, 1960: 392). Nogaylar Altın Ordu`dan tamamen XIV. yüzyılda ayrılmış ve İdil (Volga)`den güney ve batıya, Kuzey Kafkasya`ya göç etmişler.

Kalka savaşından sonra Suğdak şehrini yağmalayan Moğollar geri dönmeye hazırlanmışlardır. Böylelikle I. Deşt-i Kıpçak seferi Moğollar için bir hayli zor geçmiştir. Harezmşah seferinden sonra Cengiz Han Moğolistan`a dönmüştü. Çok başarılı neticeler elde edilemeyen I. seferden sonra, Cuci Han yeniden II sefere hazırlanmalıydı, lakin ani ölümü üzere onun yerine oğlu Batu Han geçmiş 1228 yılında düzenlenen kurultayında II Deşt-i Kıpçak seferine hazırlıklar başlamıştır (Grousset, 1999: 248). Bu sefer

diğerinden farklı olarak üç maddeye uygun olarak düzenlenmişti. Birincisi, bu sefere Batu Han kendisi bizzat rehberlik edecekti; ikincisi Batu`nun emrinde olmak şartıyla Merkeze Guyuk Kumandalık etmeliydi ve üçüncüsü bütün prensler bu sefere kendi büyük oğullarını yollamak zorundaydı (Kafalı, 1971:186). Bu şartlar sefere ne kadar ciddi hazırlandıklarının göstergesidir. Sefer 1236 yılında Bulgar Hanlığı`nın işgaliyle başladı ve sefer esnasında Deşt-i Kıpçak`a iyi hakim olan Subetay Noyan Batu Han`ın müşaviri vazifesini taşımaktaydı (Grousset, 1999: 258).

Sefer zamanı Kıpçaklarla olan çatışmalar hakkında yeteri kadar bilgi verilmese de 1235-1236 yıllarında Moğollara karşı Kıpçaklarla Bulgarların, Başkurtlar ve Alanların birleşmiş kuvvetleri mücadele etmişlerdir. 1236 yılında Kıpçak emirlerinden biri olan Baçman tarafından Moğollara karşı bir isyan başlatmıştır. Tarih-i Cihanguşa`da verilen bilgilere göre, Baçman`ın etrafına Moğollardan kaçmış Kıpçaklar toplanmıştır (Cüveyni, 1999: 447). Ancak Baçman kuvvetlerinin az olmasından dolayı belli bir yerde durmamış, sürekli yer değiştirdiği için Moğollar tarafından yeri tespit edilememiş ve böylece bir meydan savaşı gerçekleşmemiştir. İdil (Volga) Nehri kıyılarında olan ormanda saklandığı haberini alan Mengü Kağan 200 gemi ve kardeşi Böcek`le beraber onu aramaya çıkmıştır. Baçma`nın yerinin bir yaşlı kadın tarafından söylendiği rivayet edilmiştir. Kısa bir süre sonra ele geçirilen Baçman, Mengü Kağan`ın kardeşi Böcek tarafından katledilmiştir (Cüveyni, 1999: 448).

Grousset`e göre, Moğollar Kıpçaklara 1237 yılının ilkbaharında saldırmış, onların bir kısmını öldürmüş, sağ kalanları ise kendilerine tabi etmiştir. Bu sağ kalan kısım sonradan Altın Ordu adlandırılacak devletin temelini teşkil edecektir (Grousset, 1999: 258). Berke Han`la Kıpçaklar arasında son çatışmanın 1238 yılında olduğu bilinmektedir. Bu çatışmada mağlup olan Kıpçaklar toplu bir şekilde Macaristan`a göç etmişlerdir. Macar kralı tarafından hoş karşılanan Köten ve Kıpçakları hizmete alınmışlardır. Kıpçakların çoğu bundan sonra Hıristiyanlığı kabul etmiş, bir taraftan da İdil-Bulgar civarları Kıpçaklaşmıştı. Moğollar tarafından bu mesele hiç de sakin karşılanmamıştır. Çünkü o sırada göçebeler Cengiz Han hakimiyetine tabi şekilde hareket etmeliydi. Bu yüzden Batu Han önderliğinde Moğol orduları tarafından Kıpçakların çoğu kısmı öldürüldü, diğer kısmı ise tabi edilmiştir (Kurat, 1972: 97).

Sonuç

1236-1242 yıllarında II Deşt-i Kıpçak seferi Cuci ulusunun topraklarını eski Kıpçak bozkırı dahil olmak üzere, Bulgar Hanlığı`nın katılması ve Rus knezliklerinin tabi kılınmasıyla genişlemiş oldu. Deşt-i Kıpçak`a Moğol seferi işgalden ziyade, Kıpçaklarla Moğolların karşılıklı etkileşimini sağlamıştır. Daha önce tarihte Kıpçakların Moğollaşmasıyla ilgili görüşün olduğundan bahsederek etnogenez açısından bu görüşün doğru olmadığını ispatlamaya çalıştık. Diğer taraftan da Kıpçak göçüne sebep olan nedenlerden birini de göstermiş bulunmaktayız. Burada karşımıza çıkan diğer sorunsa Kıpçak boyları arasında birliğin olmaması meselesiydi. Moğolların istilasına rağmen Kıpçaklar ayrı ayrı uluslarda kendi varlıklarını ve isimlerini koruyabilmişlerdir. Altın Ordu`nun yıkılışından sonra Kıpçaklar Kırım, Kazak, Özbek, Kazak Hanlıkları içinde mevcudiyetlerini devam ettirmişlerdir.

Kaynakça
(References)

1. Ахинжанов, С. М. (1995). Кыпчаки в Истории Средневекового Казахстана. Алматы: Гылым.

2. Бартольд, В. В. (1968). Новый Труд О Половцах, Сочинения, Т. V.

3. Cüveyni, A. A. M. (1999). Tarih-i Cihanguşa. (Çev. Mürsel Öztürk) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

4. Çelik, B. (2012). The Battle Of Kalka and İts Consequences. Shodoznavstvo, Sayı 57 (204), s. 204-221.

5. Ekici, S. ve Tucel G. (2015). Göç ve İnsan. Birey ve Toplum Dergisi, Cilt 5, Sayı 9, s. 9-22.

6. Grousset, R. (1999). Bozkır İmparatorluğu. İstanbul: Ötüken.

7. Kafalı, M. (1971). Deşt-i Kıpçak ve Cuci Ulusu. Tarih Dergisi, Sayı 25, s. 179-188.

8. Kamalov, İ. (2003). Moğolların Kafkasya Politikası. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

9. (1960). Народы Кавказа, Москва: Издательство АНСССР.

10. Özcan, A. T. (2017). Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

11. Öztürk, C. (2006). Türk Tarihi ve Kültürü. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

12. (1957). Путешествие в Восточные Страны Плано Карпини и Рубрука. Москва: Типография "Искра Революции".

13. Roux, J. P. (2001). Moğol İmparatorluğu Tarihi. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

14. Тизенгаузен, В. (1941). Сборник Материалов, Относящихся К Истории Золотой Орды, Т 2. Ленинград: Издательство АНСССР.

15. Тойнби, А. (2010). Постижение Истории. (Пер. с англ. Е. Д. Жаркова) Москва: Айрис-Пресс.

16. Vernadsky, G. (2007). Moğollar ve Ruslar. İstanbul: Selenge Yayınları.

17. Yakubovskiy, A. (1955). Altın Ordu ve İnhitatı. İstanbul: Maarif Basımevi.